

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Радченко Наталія Геннадіївна,

к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

м. Мелітополь, Україна

nataliia.radchenko@tsatu.edu.ua

Вступ. Розвиток економіки України, прискорення темпів зростання ВВП є головним завданням для органів державного управління, Національного банку України, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та населення. Успішне вирішення цього завдання залежить від дій кожного з перелічених вище суб'єктів, від ефективності та рівня дотримання прийнятих законодавчих та нормативних актів, від активності усіх суб'єктів на фінансовому ринку тощо. Серед факторів, стримуючих зростання економіки в Україні, варто виділити значний рівень тінізації економіки. Саме, завдяки зниженню обсягів тіньової економіки зростатиме грошовий ресурс для збільшення обсягів кредитування населення та бізнесу, розвитку підприємництва, що, в кінцевому випадку, призведе до зростання бази оподаткування, надходжень до бюджету та підвищення соціальних стандартів населення.

Мета роботи полягає у дослідженні стану тіньової економіки в Україні та визначенні ролі безготівкових розрахунків як інструмента детінізації.

Матеріали та методи. Під час аналізу застосовували результати дослідження стану тіньової економіки в Україні визначені компанією Ernst&Young за підтримки Mastercard в рамках Меморандуму про співпрацю з Міністерством економічного розвитку України, НБУ і Державним комітетом статистики та Київським

міжнародним інститутом соціології в рамках проекту SHADOW (методологія Putnins and Sauka (2015 р.)).

Результати та обговорення. Так, за методологією Putnins and Sauka [1], рівень тіньової економіки у 2018 році склав 47,2% від загального обсягу ВВП. Зростання рівня тіньової економіки спостерігається за всіма регіонами за винятком Півночі та Центру. Найбільш тінізованими секторами економіки є Будівництво та Роздрібна торгівля. Складовими тіньової економіки найчастіше виступають приховування доходу від бізнесу, реальної кількості найманих працівників та реальних розмірів виплаченої зарплати.

За результатами досліджень, що провела компанія Ernst & Young [2], в тіні перебуває 846 млрд гривень або 23,8% від офіційного ВВП за 2018 рік. У тому числі, 19,7% ВВП (702 млрд грн) становить готівкова тіньова економіка, яка на 73,8% характеризується як «пасивна тіньова економіка», ініціатором якої є виключно продавець товарів та послуг. Слід зазначити, що у розвинених країнах тіньова економіка становить, за різними оцінками, 12 – 16% ВВП. На думку експертів, вирішення цієї проблеми можливе за рахунок подальшого стимулювання розвитку безготівкових розрахунків. Дослідження, проведені у європейських країнах підтверджують, що збільшення частки безготівкових платежів на 100% сприяє зменшенню рівня тіньової економіки на 0,6 - 3,7% від ВВП, а державні доходи збільшуються на 0,1 - 0,8% від ВВП досліджуваних країн [3].

Активне впровадження безготівкових розрахунків в Україні розпочалося у 2016 році під час виконання проекту НБУ «Cashless economy». Реалізація проекту мала позитивні результати [4]: у 2019 році порівняно з 2018 роком кількість безготівкових операцій із використанням платіжних карток зросла на 35,6% до 4 167,1 млн шт. та становила 82,4% від загальної кількості операцій; за сумою безготівкових операцій із використанням платіжних карток переважали перекази з картки на картку (42,4%), їх кількість складала 11,4%. Водночас понад половину кількості безготівкових операцій із використанням платіжних карток (51,2%)

здійснено в торговельній мережі, їх питома вага становила 28,5% усіх безготівкових операцій. Таку динаміку можна пояснити появою на ринку нових технологій, цікавих та зручних для споживача, наприклад, Apple Pay, Google Pay тощо. Крім того, розширюється перелік точок, де можна розрахуватися у безготівковій формі – транспорт, культурно-масові заходи, ринки та магазини.

Кількість платіжних терміналів у торговельній та сервісній мережах за останні 5 років зросла майже у 2 рази – з 174,3 тис. шт. до 333,8 тис. шт. При цьому, співвідношення загальної кількості платіжних терміналів до чисельності постійного населення України станом на 01 січня 2020 року становило 8,4 тис. шт. на 1 млн. населення. Для порівняння, в Європі на 1 млн. жителів припадає 29 тис. терміналів, у США — 31 тис. Нерівномірним є й регіональний розподіл термінальної мережі на території України. Найменша кількість платіжних пристроїв на одного жителя спостерігається на заході країни та в Луганський, Донецькій областях.

Отже, незважаючи на позитивну динаміку розвитку безготівкових розрахунків, залишаються невирішеними багато питань, які стримують процеси детінізації економіки, зокрема, недостатньо розгалужена платіжна система, недостатнє проникнення інтернет-ресурсів у сільській місцевості тощо. Саме тому, питання стимулювання розвитку платіжної інфраструктури для здійснення безготівкових операцій, у тому числі у сільській місцевості та у віддалених територіях разом з підвищенням рівня фінансової інклюзії населення, є одним з ключових відповідно до Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року.

Вирішенню цього питання сприятиме реалізація наступних заходів [5]:

- зменшення ліміту розрахунків готівкою та удосконалення системи контролю за ними;
- розробка на законодавчому рівні розширених можливостей використання корпоративних карток;

- сприяння зменшенню частки готівкового обігу на користь безготівкового;
- переведення платежів на користь держави у цифрові канали;
- створення умов для розвитку віддалених каналів продажу фінансових послуг;
- впровадження нових моделей віддаленої ідентифікації та верифікації клієнта тощо.

Перші кроки по реалізації зазначених заходів вже зроблені. Так, Національний банк України прийняв рішення про надання ПАТ "УКРПОШТА" ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків [6]. Відтепер ПАТ "УКРПОШТА" зможе здійснювати обслуговування клієнтів з використанням платіжних карток. Це сприятиме розширенню фінансової інклюзії, зокрема створить нові можливості для доступу до фінансових послуг населення в сільській місцевості та віддалених районах України, сприятиме збільшенню рівня безготівкових розрахунків в Україні та підвищенню якості на ринку платіжних послуг.

28 квітня 2020 року набирає чинності новий Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [7], яким запроваджено можливість дистанційної верифікації клієнта.

Банки зможуть обрати для себе повноцінні або спрощені моделі віддаленої ідентифікації та верифікації [8]. До повноцінних моделей належать:

- верифікація ідентифікаційних даних клієнта за допомогою Системи BankID Національного банку та кваліфікованого електронного підпису (далі – КЕП);
- проведення відеоверифікації - спілкування клієнта та працівника банку або агента банку з ідентифікації за допомогою відеотрансляції.

До спрощених механізмів верифікації ідентифікаційних даних клієнта належать:

- верифікація за допомогою Системи BankID НБУ;
- верифікація за допомогою КЕП;
- здійснення платежу на окремий рахунок банку з особистого рахунку клієнта, що супроводжується принаймні вказуванням прізвища, ім'я та по батькові клієнта;
- дистанційне зчитування клієнтом даних із чипа свого біометричного документа (наприклад, закордонного паспорта чи паспорта у форматі ID-картки) за допомогою NFC модуля смартфона та відповідного мобільного додатка банку;
- верифікація даних з бюро кредитних історій із підтвердженням клієнта через пароль, що надійшов від банку на фінансовий номер телефону клієнта, зазначений у його кредитній історії.

Але, за спрощеними моделями верифікації клієнта запропоновані ліміти, а саме:

- загальний ліміт на проведення видаткових фінансових операцій за всіма рахунками, відкритими клієнту в банку, не перевищуватиме 40 тис грн на місяць та 400 тис грн на рік;
- загальний залишок за всіма відкритими клієнту рахунками та електронними гаманцями в банку не перевищуватиме 40 тис. грн.

Серед інновацій НБУ слід відзначити проект постанови Правління Національного банку України “Про затвердження Правил формування та використання QR-коду для здійснення кредитових переказів”[9], згідно з яким пропонуються єдині підходи до формування та використання QR-коду для здійснення безготівкового переказу коштів із рахунку на рахунок. Це сприятиме підвищенню зручності та швидкості розрахунків; суттєвому зниженню операційних ризиків, пов'язаних із помилковим заповненням платіжних реквізитів;

автоматизації бізнес-процесів учасників безготівкових розрахунків та зростанню обсягів безготівкових розрахунків.

Висновки. Враховуючи темпи поширення безготівкових розрахунків, можна стверджувати, що політика Національного банку України в сфері платежів та розрахунків, безумовно, є ефективною та демонструє позитивні результати. Ф. Шнайдер у своїх дослідженнях підтверджує, що існує сильна негативна кореляція між частотою електронних платежів і тіньовою економікою — розмір тіньової економіки більший в тих країнах, де люди використовують менше електронних платежів [10]. За прогнозами експертів, збільшення обсягу безготівкових розрахунків на 5% протягом п'яти років дасть можливість вивести з тіні до 10% економіки. Отже, зменшення готівки в обігу є одним із найбільш дієвих методів досягнення стратегічної мети – детінізації економіки та формування інвестиційного потенціалу України.

Список літератури

1. Тіньова економіка в Україні. Результати дослідження 2019 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897>
2. Дослідження тіньової економіки в Україні: майже чверть ВВП - або 846 млрд гривень - перебуває в тіні. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini>
3. Олексій Дяченко. Масштаби і структура тіньової економіки у світі та причини її виникнення URL: Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України - 2/2018. С. 68-75
4. Звіт з оверсайта інфраструктур фінансового ринку. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Report_oversight_2019.pdf?v=4
5. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4

6. Національний банк України видав ПАТ "УКРПОШТА" ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-vidav-pat-ukrposhta-litsenziyu-na-perekaz-koshtiv-u-natsionalniy-valyuti-bez-vidkrittya-rahunkiv>
7. Фінансовий моніторинг в Україні по-новому: чого очікувати? URL: https://biz.ligazakon.net/ua/analytics/192891_fnansoviy-montoring-v-ukran-po-novomu-chogo-ochkuvati
8. Банки отримують нові провідні сучасні інструменти для дистанційної ідентифікації та верифікації клієнтів. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/banki-otrimayut-novi-providni-suchasni-instrumenti-dlya-distantsiynoyi-identifikatsiyi-ta-verifikatsiyi-kliyentiv>
9. Єдині підходи до формування та використання QR-коду підвищують зручність та швидкість розрахунків. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/yedini-pidhodi-do-formuvannya-ta-vikoristannya-qr-kodu-pidvischat-zruchnist-ta-shvidkist-rozrahunkiv>
10. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf